

“TALAT PAŞA DAVASI” KARARINA BERLİN’DEKİ MÜSLÜMANLARIN TEPKİSİ VE ALMAN HÜKÜMETİ’NİN TUTUMU*

Yard. Doç.Dr. Mustafa ÇOLAK**

ÖZET

Bu çalışma, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Cilt XX, Sayı 58 (Mart 2004)’nde yayınlanmış olan “Tehcir Olayı’nın Propaganda Sürecindeki Doruk Noktası: Talat Paşa Davası” adlı makalenin devamı niteliğindedir. Dolayısıyla burada Talat Paşa Davası ve bunun dünya basınına yansımaları tekrar değerlendirilmemiştir.

Bu çalışmada “Talat Paşa Davası” kararına o günlerde Berlin’de yaşayan İttihatçılar ve Müslüman grupların, teşkilatlı ya da ferdi olarak ortaya koydukları tepkiler ele alınmıştır. Ayrıca Alman Hükümeti’nin bu tepkiler karşısındaki tavrı da irdelenmiştir. Bu amaçla bir taraftan Berlin’de yaşayan Mısır, Azerbaycan, Hindistan, İran, Tatar, Arap ve Türk temsilcilerinin Alman Devlet başkanına yazmış oldukları mektup ve bu mektuba Alman hükümetinin verdiği cevap değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Aynı zamanda “Talat Paşa Davası” kararının adaletsizliğini savunan Emir Sekip Arslan Bey ile Dr. Rıfat Mansur’un hazırlamış olduğu broşürler ile Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi (PA-AA)’nden temin edilen belgeler değerlendirilmiştir.

Bütün bunların sonucunda “Talat Paşa Davası” kararının anlaşılmasına ve “Ermeni Meselesi” konusundaki araştırmalara katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Talat Paşa, Ermeni Meselesi, Emir Sekip Arslan, Rıfat Mansur, Şark Kulübü.

* Bu makale 29-30 Mayıs 2004 yılında Ankara’da düzenlenmiş olan Ermeni Araştırmaları II. Uluslararası Kongresi’nde sunulmuş olan bildirinin genişletilmiş şeklidir. Aynı zamanda bu makale, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi’nde (Cilt: XX, Sayı: 58 (Mart 2004) yayınlanmış olan “Tehcir Olayı’nın Propaganda Sürecindeki Doruk Noktası: Talat Paşa Davası” adlı makalenin bir devamı niteliğindedir.

** Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

**THE REACTION OF MUSLIMS IN BERLIN TO THE
DECISION OF «TALAT PASHA METTER” AND THE MANNER
OF GERMAN GOVERMENT**

ABSTRACT

This work is a continuation of the article named “climax of departation matter during the process of propaganda: Talat Pahsa Matter” which was published in the journal of Atatürk research center.(Binding XX, Number 58 (March 2004). So, the aim of this study is not to investigate the life adventure of Talat Pahsa from İstanbul to Berlin or “Talat Pahsa Matter” and the decision of it or the reflection of this matter to the world press.

The aim of this study is to examine the organized or personal reaction of the members of the committee for Union and Progress and the Müslim groups who were living in Berlin those days, for the ‘Talat Pahsa Matter” determination and to examine the treatmant of German goverment.To these reactionsin this way, the study will contribute to the “Talat Pahsa Matter” determination’s to be understood.and Armenian question. For this aim, we have examined the letter that was written to German President by the representatives of Egypt, Azerbaijani, India, Tater, Arab and Turkey and the response of German Government to this letter, on the other hand we have examined the studies of Emir Sekip Arslan and Dr.Rifat Mansur who defend the injustice of Talat Pahsa Matter” determination in the brochures that they have prepered.

In this manner, the documents that we have provided from the German Ministry of Foreign Affairs archives (PA-AA) are evaluated as the main resources and the cited studies related to the cases as primary and secondary resources.

Key Words: Talat Pahsa, The Matter of Armenian, Emir Sekip Arslan, Rifat Mansur, The East Club.

Giriş

Talat Paşa davası gerek ismi, gerekse yargılama süreci ve bu süreç sonucu ortaya çıkan mahkeme kararı ile 20. yüzyılın tartışılan önemli davalarından biri olmuştur. Nitekim Berlin Üçüncü Eyalet Mahkemesince 2-3 Haziran 1921 tarihlerinde duruşması yapılmış olan bu dava, her şeyden önce, adını sanık Teilirian'dan alması gerekirken, Alman basınında ve Alman basını üzerinden dünya basınında maktulun adı ile anılmış ve tarihe "Talat Paşa Davası" olarak geçmiştir. Zira bu ilginç yargılamada cinayeti işlediğine dair hiçbir şüphe bulunmayan sanık Teilirian değil, cinayete kurban gitmiş olan Talat Paşa yargılanmıştır. Yine aynı şekilde dava, bir cinayet davası olarak ele alınması gerekirken, Ermeni meselesi davası haline dönüşmüş ve 'tehcir kararı ile mağdur edilmiş Ermeni halkı' için en etkili bir propaganda malzemesi olarak sergilenmiştir. Alman basını ve dünya kamuoyu cinayetten daha çok "Talat Paşanın Ermenilerin tehcirindeki sorumluluk derecesini" tartışır duruma gelmiştir. Talat Paşa davası baştan sona, henüz cevabını bulmamış soru işaretleriyle doludur. Bu yargılamanın en fazla tartışılması elzem olan kısmı ise mahkemenin vermiş olduğu karardır: Cinayeti işlediği gün gibi ortada olan Teilirian, cinayet esnasında şuru yerinde olmadığı gerekçesiyle Berlin Üçüncü Eyalet Mahkemesince serbest bırakılmıştır.

Bu çalışmanın amacı Talat Paşanın Berlin'e kadar uzanan hayat serüvenini¹ veya Talat Paşa davasını ve kararını veya bunun dünya

¹ Talat Paşa (1874-1921) ilköğrenimini Vize'de, ortaöğrenimini Edirne Askeri Rüştiyesi'nde tamamladı. Edirne Posta ve Telgraf İdaresinde kâtip olarak çalışmaya başladı. Genç yaşta II. Abdülhamit'e muhalif olan gruplara ilgi duydu ve İttihat ve Terakki Cemiyeti Edime Şubesi'ne Üye oldu. II. Meşrutiyet'in ilanı sırasında önemli görevler üstlenen Talat Bey, 1908'de İttihat ve Terakki'den Edirne Mebusu seçildi. Meclis-i Mebusanın birinci reis vekili oldu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 kongresinde seçildiği Merkez-i Umumide daha sonra Vekil-i Umumiliğe getirildi. Birinci Dünya Savaşı'nda güvenlik nedeniyle Ermenilerin göç ettirildiği sırada (1915) Dâhiliye Nazırlığı görevinde bulunuyordu. İttihatçıların baskılan sonucu Said Halim Paşa 1917'de görevinden ayrılınca sadrazamlığa getirildi. Gene aynı dönemde İttihat ve Terakki Fırkası'nın Reis-i Umumiliğini üstlendi. Savaşın Almanya ve müttefiklerinin yenilgisiyle sonuçlanacağını anlaşılmaması ve Almanya'nın İtilaf Devletleri'nden ateşkes istemesi üzerine, Talat Paşa hükümeti de istifa etti. (Ekim 1918) Yeni kurulan Ahmet İzzet Paşa hükümeti savaşı sona erdiren Mondros Mütarekesini (30 Ekim 1918) imzalarken, İttihat ve Terakki Fırkası da 1 Kasım 1918'de son kongresini yaptı. Talat Paşa bu kongrede yaptığı konuşmasında savaşa nasıl girildiğini ve savaş sırasındaki gelişmeleri anlattı ve siyasetten çekildiğini açıkladı. 1 Kasım 2 Kasım 2 Kasım 2 Kasım bağlayan gece önde gelen diğer ittihatçılarla yurdu tek ederek Sivastopol üzerinden Almanya'ya geçti. Ahmet İzzet Paşa'ya bıraktığı mektupta, "ortalık düzeldiğinde" millete hesap vermek üzere geri

basınına yansımaları irdelemek değildir. Zira bu konularda müstakil araştırmalar mevcuttur². Bu çalışmanın amacı Talat Paşa davası kararına, o günlerde Berlin’de yaşayan Müslüman ve Türk grupların, teşkilatlı veya ferdi olarak ortaya koymuş oldukları tepkileri ve bu tepkiler karşısında Alman Hükümeti’nin tavrını ele almaktır. Böylece Talat Paşa davası kararının anlaşılmasına ve “Ermeni Meselesi” konusundaki araştırmalara katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi’nden temin etmiş olduğumuz belgeler ile birlikte konuyla ilgili mevcut telif eserler de değerlendirmeye tâbi tutulmuştur.

Berlin’de Yaşayan Müslümanların Tepkisi

Talat Paşa davası kararının açıklanmasıyla birlikte, Berlin’de yaşayan Müslüman halkların tepkisi de gecikmeden ortaya çıkmıştır. İlk yazılı tepki, kararın açıklanmasından bir gün sonra, 4 Haziran 1921’de Şark Kulübü’ den (*Orientklub*) gelmiştir. Şark Kulübü adına yapılan

geleceğini, gerekirse mahkemeye de çıkacağını bildiriyordu. 15 Mart 1921’de Ermeni asıllı Teitirian tarafından Berlin’de öldürüldü ve buradaki Türk Mezarlığına gömüldü. 1943’te kemikleri İstanbul’a getirilerek Şişli’de Hürriyet-i Ebediye tepesinde toprağa verildi. Geniş bilgi için bkz: Hasan Babacan, *Mehmed Talât Paşa 1874-1921 (Siyasi Hayatı ve İcraatı)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

² Talat Paşa’nın hayat sertiveni, Berlin’deki “Talat Paşa Davası”, bu davanın kararları ve dünya kamuoyuna yansımaları hakkında geniş bilgi için bkz.: Emir Schekip Arslan, *Das armenische Lügengewebe. Frivole Maitung der Gönner Armeniens*, Morgen- und Abendland Verlag, Berlin 1921. *Berlin für Orientalisten. Ein Stadtführer* (Yayına Hazırlayanlar: Gerhard Höpp ve Norbert Mattes), Klaus Schwarz Verlag, Berlin 2002. Ramazan Çalık, “Talat Paşayı Vuran Teröristin Affının Alman Basınındaki Yankısı”, *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof.Dr. Nejat Göyünç*, Sota-Yeni Türkiye, Haarlem - Ankara 2001. Mustafa Çolak, “Kaynak Kritiği ve Tehcir Olayında Belge Tahrifeti - Johannes Lepsius örneği-”, *Belleter*, C. LXVI, S. 247, Ankara 2003: Tevfik Çavdar, *Talat Paşa Bir Örgüt Ustasının Yaşam öyküsü*, Dost Kitabevi Yayınları» Ankara 1984. *Der Völkermordan den Armeniern vor Gericht, Der Prozeß Talat Pascha*, Yayına Hazırlayan: Tessa Hofmann, Gesellschaft für bedrohte Völker Göttingen und Wien April 1980. A. Haluk Dursun, *Ermeni Terörünün Kaynakları*, İstanbul 1982: Selami Kılıç, *Ermeni Sorunu ve Almanya Türk-Alman Arşiv Belgeleriyle*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003. Cemal Kutay, *Şehit Sadrazam Talât Paşanın Gurbet Hatıraları*, CI-III, İstanbul 1983: Mansur Rifet, *Das Geheimnis der Ermordung Talaat Paschas. Ein Schlüssel für das englische Propagandasystem*, Morgen- und Abendland Verlag, Berlin 1921. Arşavir Şıracıyan, *Bir Ermeni Teröristin İtirafı*, (Cev: M. Kadri Oroğlu), İstanbul 1999. *Talat Paşa Davası, Tutanakları* (Yay. Hazırlayan Doğan Akhanh, Belge Yayınları), İstanbul 2003, *Talat Paşanın Anıları* (Yay.Haz. Mehmet Kasım), Say Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul 1986, s. 182; Dilek Zaptçioğlu, “Talat Paşa Davası”, *Cumhuriyet*, 20-25 Nisan 1993.

açıklamada³, önce "Ermeni Meselesi'nin İtilaf Devletleri diplomatları tarafından çıkarıldığıının ve bundan amaçlananın da Türklerle Ermenileri birbirlerine düşürerek bu yolla kendi emperyalist emellerine ulaşmak olduğunun altı çizilerek, "akan kan ve intikam duyguları için, bu iki halktan hangisinin ve bu halklardan kimlerin sorumlu ve bu gün hangi halktan baskı altında olduğunu, bulmak kolay değildir. Bunun gerçek cevabını ancak tarih verebilecektir"⁴ denilmiştir. Böylece "Ermeni Meselesinin karmaşık bir hale sokulduğu ve bundan İtilaf Devletleri'nin sorumlu olduğu, ayrıca hali hazırda kabul edildiği gibi olayların müsebbibinin Türkler olmadığı, aksine olayları başlatanların Ermeniler olduğu ifade edilmiştir.

Şark Kulübü'nün bu açıklamasında "Ermeni Meselesi" genel olarak belirttiğimiz yukarıdaki tablonun içine yerleştirildikten sonra, söz Talat Paşa davasına getirilmiştir. Talat Paşa cinayetinin, Alman toprakları üzerinde işlendiğine ve bu vesile ile Almanların "Ermeni Meselesi"ni bütün cihetleriyle kendi çıkarları için dış dünyaya karşı kullandıklarına değinilmiş ancak; temel sorun olan cinayetin ise, bütün esrarını koruduğu belirtilmiştir. "Alman yargısı gibi Alman hükümeti de Türk-Ermeni probleminden ziyade, suikastla ilgilenmek zorunda olmalıydı. İran uyruklu biri tarafından Türk devlet adamına karşı işlenmiş olan bu cinayet, Almanya için normal bir cinayetten daha fazla bir anlam taşımamalıydı"⁵ denilerek, şarklıların beklentilerine cevap vermemiş olan Alman Hükümeti ve yargısına sitemde bulunulmuştur. Zira Şark Kulübü yetkilileri, Talat Paşa davası esnasında cinayet olayından çok "Ermeni Meselesinin konuşulmasındaki ve davanın cinayet davasından çıkarılarak, Teilirian yerine, "Talat Paşanın Ermenilerin tehcirinden dolayı

³ Bu açıklamayı Şark Kulübü (Orientklub) adına, Mısırlıları Mustafa Fuad, Azerbaycanlıları A.M. Ali Sadır, Arapları İbrahim Mansur, Hindistanlıları Dr. Pellai, İranlıları Mirza Hasan, Türkleri Ali Burhanettin ve kulüp başkanı adına Dr. A. Faik isimleri imzalamışlardır. Bkz. *Politische Archiv des Auswärtigen Amts (PA-AA)*, R13805, Türkiye, Nr. 159 no 2, Bd. 20, İm Namen des türkischen Klubs, Berlin 4. Juni 21.

⁴ Bu iki cümlenin belgede geçen Almaca orijinali şöyledir: "Mithin mrd erst die Geschichte den wahren Verantwortlichen für die Zwietracht, die zwischen den beiden Völkern heraufbeschvoren wurde, und für das vergossene Blut zeigen. Es ist heute schwierig festzustellen, dass ein öder das andere Volk unterdrückt und diese oder jene Person dafür verantwortlich ist". Bkz. *PA-AA*, R13805, Türkiye, Nr. 159 no 2, Bd. 20, İm Namen des türkischen Klubs, Berlin 4. Juni 21.

⁵ "Die deutsche Regierung wie auch die deutsche Rechtsprechung hat sich weniger mit der türkisch- armenischen Frage als vielmehr mit dem Mordproblem zu befassen. Dieses von einem persischen Untertanen gegen einen türkischen Staatsangehörigen begangene Verbrechen hat für Deutschland weiter nichts als eine gewöhnliche Mordtat bedeuten." Bkz. Aynı belge.

yargılandığı bir davaya” dönüştürülmesindeki rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir.

Yine bu belgede, Almanya’da yaşayan Müslüman halkların, Alman polisinden sırlarla dolu Talat Paşa cinayetini aydınlatmayı bekledikleri, ancak polisin bu beklentileri boşa çıkarttığı ifade edilmiştir. Şimdi verilen bu mahkeme kararıyla birlikte daha da vahim bir durumla karşı karşıya gelindiği dile getirilen bu belgede şöyle devam edilmiştir: “...*Bütün halklar nezdinde tarafsız adaleti ile ün yapmış olan Alman yargısını, Talat Paşa Davası kararında görmek mümkün değildir...*”⁶ Böylece bu davanın tarafsız ve adil bir şekilde karara bağlanmadığı açıklanmış olunuyordu. Bu kararın adil bir karar olmadığı düşüncesinin, sadece Almanya’da yaşayan Müslüman halklarda değil, gerçeklerin ortaya çıkmasını isteyen bazı Alman gazetecilerinde de mevcut olduğu belirtilmiş, yargılamanın taraflı ve eksik olduğunun kamuoyu tarafından anlaşılabilmesi için şu noktalara dikkat çekilmiştir:

1. Katilin kimliği ve mahkemede söylediklerinin doğru olup olmadığı ciddi bir şekilde araştırılmamıştır. Sanığın mahkemede söylediği her şey doğru kabul edilmiştir.⁷

2. Katil ile aynı evi paylaşmış olan arkadaşlarının cinayet hakkında bilgi sahibi olmadıklarının kabul etmek imkânsızdır. Fakat mahkeme heyeti bu kişileri sanık lehine tanık olarak dinlemiştir.⁸

⁶ “...Die bet ailen Völkern sprichwörtlich gewordene objektive deutsche Rechtspflege war in diesem Faile nicht wahrzunehmen...”. Bkz. Aynı belge

⁷ Nitekim katil Teiliriao mahkemede Birinci Dünya Savaşı başladığında ve Ermeniler tehcire tabi tutulduğunda ailesiyle beraber Erzincan’da olduğunu ve tehcire tabi tutulduklarını en acıklı hikâyelerle süsleyerek beyan etmiştir. Hâlbuki I. Dünya Savaşı başladığında katil Sırbistan’da ve 1915’te de gönüllü olarak Ruslar tarafında Osmanlı’ya karşı savaşıyordu. Talat Paşayı da mahkemede beyan ettiği gibi tek başına ve ailesinin tehcir edilmesinden onu sorumlu gördüğü için değil merkezi Amerika’da olan ve başında Erzurum eski mebusu Dr. Pastırmacıyan’ın (Armen Garo) olduğu “Nemesis” adlı Ermeni intikam Örgütünden aldığı emir üzerine öldürmüştür. Teilirian’ın yargılaması sırasında bu ve buna benzer konularda çoğu zaman yalan ve yanlış beyanatta bulunduğu daha sonraları tespit edilmiştir. Geniş bilgi için bkz: Rolf Hosfeld, *Operation Nemesis*, Kiepenheuer&Witsch, Köln 2005. Öyle anlaşılıyor ki Teilirian’ın mahkemede anlattıkları gördükleri ve yaşadıkları değil Ermeni komitecilerinden ve misyonerlerden duyduğu propagandalardı.

⁸ Mahkeme tanık olarak Teilirian’ın ev sahipleri Elisabeth Stellbaum, Bayan Dittmann, yakın arkadaşı Leon Efiian, dil dersi hocası Lola Beilenson gibi kişileri dinlemiştir. Mahkemede şahit olarak dinlenenler hakkında geniş bilgi için bkz: **Der Völkermord an den Armeniern vor Gericht, Der Prozeß Talat Pascha**, Yayma Hazırlayan: Tessa Hofmann, Gesellschaft für bedrohte Völker Göttingen und Wien April 1980, s. 24 vd.

3. İtirazlara rağmen, tarafsız olmayan ve sanık lehine ifade verebilecek bilirkişiler mahkemeye davet edilmiştir. Hatta mahkeme heyeti Papaz Lepsius’un⁹ saatlerce fantastik açıklamalarda bulunmasına ve mahkeme jürisinin bu açıklamalardan etkilenmesine müsaade etmiştir.

4. Başvurulara rağmen ne Türklerden ne de Osmanlı Devleti’nde görev yapmış ve Ermeni olayları hakkında tarafsız bilgi verebilecek, Talat Paşanın Ermeniler ile olan ilişkilerine vâkıf üst düzey Almanlardan herhangi birinin mahkemede dinlenmesine izin verilmemiştir. Bu durum mahkeme jürisinin tarafsız karar vermesine engel olmuştur.

5. Mahkeme savcısı mahkemeden önce Talat Paşanın eşi Hayriye Hanım’ın avukatına: *“Olay adi bir cinayet olayıdır. Şayet savunma avukatları olaya politik bir çehre kazandırmaya yönelirlerse, olayın politik yönü ile ilgili daha fazla belge ve bilgi toplamak için mahkeme heyetinden davanın başka bir tarihe ertelenmesini isteyeceğim”*¹⁰ demesine rağmen, mahkeme başladıktan kısa bir süre sonra Ermenilerin tehcir edilışı tartışılmaya başlanmış, buna karşın savcı erteleme talebinde bulunmamıştır.

6. Yargılama tarafsız olmamıştır. Mahkeme başkanı sanığın ve tanıkların retorik bir şekilde anlattıkları fantastik hikâyelerin etkisinde kalmışlardır.

7. Böyle karışık bir olay aceleye getirilerek bir buçuk günde bitirilmiş ve yargılama sonunda sanık serbest bırakılarak kahraman ilan edilmiştir.

Bütün bunların yanı sıra, bu açıklamada, Türk halkının Anadolu’da ölüm-kalım mücadelesi verdiği ve bu mücadelesinin düşmanlarının bile hayranlığını kazandığı bir dönemde, dost bir ülkenin mahkemesinde, Talat Paşa davası esnasında Türk halkını ve Talat Paşa’yı küçük düşürücü sözlerin sarf edilmesinin ve mahkeme heyetinin buna müsaade etmesinin Talat Paşa’yı seven bütün İslam ülkeleri halklarının tepkisine yol açtığı belirtilerek: *“Özetle, üst düzey Alman gazetelerinin Alman hukuk sistemi ile ilgili şikayetleri de göstermektedir ki, Talat Paşa davası hak-hukuk çerçevesinde görülmemiştir. Bu dava sonsuza değin Alman hukukunun*

⁹ Lepsius’un Ermeni Meselesindeki taraftarlığı ve Alman Dışişleri Bakanlığındaki Ermeni Meselesi ile ilgili belgeleri çarpıtması konusunda geniş bilgi için bkz: Mustafa Çolak, “Kaynak Kritiği ve Tehcir Olayında Belge Tahrimim -Johannes Lepsius Örneği-”, **Belleken**, C. LXVL S. 247, Ankara 2003; Cem Özgönlü *Der Mythos eines Völkermörders*, Önel Verlag, Köln 2006. Ayrıca Lepsius’un “Talat Paşa Davasındaki tutumu hakkında bkz: Mustafa Çolak, “Tehcir Olayı’nın Propaganda Sürecindeki Dörük Noktası: Talat Paşa Davası” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XX, Sayı: 58 (Mart 2004) s. 1-47.

¹⁰ Bkz. Aynı belge.

*bir namus lekesi olarak kalacaktır. Bu dava Berlin 'de hem adaletin hem de adaleti sağlayacak hâkimlerin olmadığını gösterdi'*¹¹ denilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin ve dolayısıyla İslam halklarının Birinci Dünya Savaşı'ndaki müttefiki ve hala dost olarak anılan Alman hükümeti ve adaletini kınayan bu açıklamanın sonunda ise, Berlin'deki "Şark Kulübü" yetkilileri, Türk ve İslam halklarının onurunu inciten ve rencide eden bu yargı kararını protesto ettiklerini ve bunun düzeltilmesini istediklerini beyan etmişlerdir.

Talat Paşa davası kararına gösterilen tepki, "Şark Kulübü'nün bu açıklamasıyla sınırlı kalmamıştır. Alman yetkililer nezdinde etkili olabilmiş bir tepki de Hintlilerden oluşan bir heyetten gelmiştir. Alman Dışişleri Bakanlığını ziyaret eden bir Hintli heyet, Alman hükümetinin Talat Paşa davası kararı konusunda İslam halklarını rahatlatacak bir açıklama yapıp yapmayacağını ve bu cinayeti işlemiş olan Teilirian'a karşı bir tavır alıp almayacağını sormuştur. Zira bu Hintli heyete göre, Alman hükümeti Talat Paşa davası kararını düzeltmek için herhangi bir girişimde bulunmadığı takdirde, İslam ülkeleri halkları Alman mallarını satın almayı protesto edeceklerdi. Kaldı ki bu halklar, Almanya'nın İslam ülkeleri ile olan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyecek bir dizi eylem hazırlıkları içinde bulunuyorlardı.¹²

Alman Dışişleri Bakanlığı, Alman Başbakanı'na bu Hintli heyetin kendilerine ilettiği İslam Halklarının Alman mallarını boykot etme eyleminin abartı ya da blöf olmadığını yazmıştır. Zira Talat Paşa, İslam halkları tarafından sevilen bir devlet adamı idi ve olay "şark" mantalitesi çerçevesinde ele alındığında, Talat Paşa davası kararının bu ülkelerde uzun süre unutulmayacağı söylenebilirdi. Yine aynı yazıda Adalet Bakanlığı ile görüşmelerin devam ettiği ve Talat Paşa davası kararında hukuki engel teşkil etmeyecek şekilde nelerin yapılabileceği konusunda çalışmaların sürdürüldüğü belirtilmiştir. Ayrıca İslâm ülkelerinden Alman hükümetine zarar gelmemesi için acilen bir basın açıklamasının yapılması ve bu açıklamanın mümkün olduğu kadar yaygınlaştırılması tavsiye edilmiştir.¹³

¹¹ "Kurzum, der Prozess Talaat Pascha-Teilirian ist nicht im Sinne der Gerechtigkeit und des Rechts verlaufen, was auch durch die hochstehende deutsche Presse durch ihre Klage Über die deutsche Rechtssprechung bestätigt wird. Dieser Prozess wird für die deutsche Justiz ein ewiger Schandfleck bleiben und zeigen, dass es in Berlin weder Richter noch Gerechtigkeit gibt". Bkz. Aynı belge.

¹² PA-AA, R 78588 Türkiye, Rechtswesen 16 sdh, Bd. 9, Auswärtiges Amt an den Herr Reichsminister, Berlin, den 30. Juni 1921.

¹³ Aynı belge.

Talat Paşa davası kararına, Şark Kulübü ve Hint Heyeti'nin yanı sıra ferdi mahiyette tepkiler de olmuştur. Bunlardan en önemlisi Birinci Dünya Savaşı başlarından itibaren Almanya'da yaşamış olan Mısırlı Dr. Mansur Rifat'ın Alman Cumhurbaşkanı Ebert'e yazmış olduğu ve Alman basınında da yer almış olan telgraftır.¹⁴ Bu telgrafında Dr. Rifat, Talat Paşa davası kararının neden adaletsiz olduğunu bir örnekle açıklamakta ve bu adaletsizliğin üstesinden ancak cumhurbaşkanının gelebileceğini belirtmektedir. Dr. Rifat'a göre, Liman von Sanders mahkemesinde Talat Paşa lehine ve Türk tarafını haklı çıkaracak beyanlarda bulunmak istemiş, ancak mahkeme heyeti buna müsaade etmemiştir.¹⁵ Bu olay, mahkemenin taraflı olduğunu göstermektedir. Öte yandan, mahkeme Türk-Ermeni ilişkilerini "din şablonu" çerçevesinde ele almıştır. Dr. Rifat böyle bir hatanın İslam dünyasında karşılıksız kalmayacağını da belirtmiş ve mahkemenin vermiş olduğu kararı bu telgraf ile protesto etmiştir.

Ayrıca Dr. Mansur Rifat, Talat Paşa davası ile ilgili Alman basınında çıkmış olan ve bu dava kararını tenkit eden yazıları da toplayıp bir broşür halinde yayınlamıştır. Bu broşürde Talat Paşa yargılamasındaki taraflılığı, hukuksuzluğu ve yargılamanın seyrini, Alman gazetelerine yansımış şekliyle görmek mümkündür.¹⁶

Talat Paşa davası kararına ferdi olarak tepki gösteren ve bu yönde yayınlarda bulunan bir diğer isim ise, son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Havran mebusu olarak görev yapmış olan Sekip Arslan¹⁷ idi. Sekip Arslan'ın Talat Paşa davası kararına tepkisini daha çok basın yolu ile gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda onun *Der Neue Orient* dergisinde Johannes Lepsius'a yazmış olduğu açık mektubu da zikretmek gerekir.¹⁸ Arslan Bey, bu mektubunda daha çok Johannes Lepsius'un eserinde Ermeni meselesi ile ilgili konulardaki tespitlerinin yanlışlığını

¹⁴ Mansur Rifat, Talaat Paschas Prozeß, sein Verlauf und sein Ende. Ein Letztes wort zur armenischen Frage, Morgen- und Abendland - Verlag, Berlin 1921, s. 54-55.

¹⁵ Liman von Sanders mahkemesinde bilirkişi sıfatıyla konuşmuştur. Bkz.: Der Völkermord..., s. 61 vd.

¹⁶ Bkz.: Mansur Rifat, Talaat Paschas Prozeß, sein Verlauf und sein Ende. Ein Letztes wort zur armenischen Frage, Morgen- und Abendland - Verlag, Berlin 1921. Mansur Rifat ayrıca daha "Talat Paşa Mahkemesi" başlamadan, "Ermeni Meselesinin tarihi kökenlerini, büyük devletlerin bunda oynadığı rolü ve Talat Paşa - Tehcir Olayı ilişkisini ortaya koyan bir broşür yayınlamıştı. Bkz.: Mansur Rifat, *Das Geheimnis der Ermordung Talaat Paschas. Ein Schlüssel für das englische Propagandasystem*, Morgen- und Abendland-Verlag, Berlin 1921.

¹⁷ Sekip Arslan'ın kimliği, düşünce yapısı ve biyografisi için bkz.: William I. Cleveland, *Batıya Karşı İslam Sekip Arslan'ın Mücadelesi*, (Çevr.: Selahattin Ayaz), Yöneliş Yayınları, İstanbul 1991.

¹⁸ Bkz. Emir Sekip Arslan Bey, "Offener Brief an Herm Lepsius", *Der Neue Orient*, Bd. VII, Heft 4, Berlin 1920.

ortaya koyarak, Lepsius'un Ermeni meselesini din şablonu çerçevesinde ele almasına karşı çıkmaktadır.¹⁹ Bu açık mektup üzerine Talat Paşa davası kararı ve Ermeni meselesi ile ilgili tartışmalar *Der Neue Orienf in* daha sonraki sayılarında da devam etmiştir.

Alman Hükümeti, Berlin'deki Müslüman halkların gösterdikleri tepkilerin temelsiz olmadığını, takip ettiği İslam ülkeleri basımında yer alan yazılardan da görebildiği gibi bu ülkelerdeki konsoloslukları da aynı yönde bilgi vermişlerdir. Zira Almanya'da II. Wilhelm iktidarı ile birlikte takip edilmiş olan "İslam-Orientpolitik" in ve Birinci Dünya Savaşı'ndaki Osmanlı-Alman ittifakının bir sonucu olarak, Müslüman halklarının önemli bir kısmı -Almanya'da iktidar değişikliği olmasına rağmen- Almanya'ya sempati ile bakıyorlardı, özellikle Osmanlı Devleti'nin etkili olduğu Müslüman topluluklarda, Almanya, "dost ülke" olarak görülüyordu. Bu nedenle bu tür tepkilerin İslam toplulukları arasında artmasından endişe duyan Alman hükümeti, zaman kaybetmeden bir takım önlemler almayı uygun görmüştür.

Tepkiler Karşısında Alman Hükümetinin Tutumu

Alman Dışişleri Bakanlığı'nın, Alman hükümeti tarafından acilen basın açıklaması yapılmasını istemesi ve yukarıda belirttiğimiz gibi Almanya'nın, Talat Paşa davası kararına gösterilen tepkilerin, İslam toplulukları arasında giderek yayılmasından endişe duyması, Alman hükümetini zaman kaybetmeden Talat Paşa davası kararı ile ilgili bir açıklama yapmaya yöneltmiştir. Bu açıklamaya göre, Alman hükümeti, Alman İmparatorluğu'nun samimi dostu ve Almanya ile "doğu halkları" arasında uzun süredir devam eden dostane ilişkilerin kurulmasında ve devamında önemli bir yeri olan Talat Paşanın Alman toprakları üzerinde bir politik cinayete kurban gitmesinden büyük üzüntü duymaktaydı. Ayrıca Alman hükümeti, olayın bütün ayrıntılarının incelenip ortaya çıkması için gerekli çabayı harcamış ve bu incelemeler sonucu cinayetin yabancı uyruklu biri tarafından işlendiğini ve hiçbir Almanın olayla ilişkisi olmadığını ortaya koymuştur. Alman halkı da olayı üzüntü ve nefretle karşılamıştır²⁰

¹⁹ Emir Sekip Arslan'ın bu mektubu ve "Talat Paşa Davası" kararının Alman basınındaki yankılan için bkz.: Ramazan Çalık, "Talat Paşa'yı Vuran Teröristin Affının Alman Basınındaki Yankısı", *Pax Ottomane. Studies in Memoriam Prof.Dr. Nejat Göyünç*, Sota - Yeni Türkiye Yayınları, Haarlem - Ankara 2001, s. 465-504. Ayrıca Emir Sekip Arslan'ın "Ermeni Meselesi" ile ilgili düşünceleri için bkz. Emir Schekip Arslan, *Das Armenische Ltigengewebe. Frivole Haltung der Gönner Armeniens*, Morgen und Abendlandverlag, Berlin 1921.

²⁰ PA-AA, R 78588 Türkiye, Rechtsvesen 16 sđı, Bd. 9, Abschrift.

Bu açıklamada, Mahkemenin suçlu hakkında verdiği karara da değinen Alman hükümeti şöyle diyordu: "...Alman hükümeti bu talihsiz olayın kefaretinin ödemek için elinden geleni yapmıştır. Suçlu olaydan hemen sonra yakalanıp, tutuklanmış ve mahkemeye sevk edilmiştir. Alman yasalarına göre suçlu hakkındaki kararı jüri mahkemesi verecekti. Diğer ülkelerde olduğu gibi Alman yasalarında da jüri kararını vermede bağımsızdır. Alman Anayasasına göre hükümetin jüri üzerinde herhangi bir etkide bulunması kesinlikle imkansızdır."²¹ Anlaşıldığı üzere, Alman hükümeti "bağımsız" mahkemelerin kararlarına müdahale yetkisinin olmadığını belirterek, politik bir açıklama ile durumu geçiştirmeye çalışıyordu. Hâlbuki Alman hükümeti Talat Paşa davasına müdahale etmiştir.²²

Aynı açıklamada Alman yasalarına göre jüri, mahkeme heyetinin oluşumu ve karar verme şekline de açıklık getiriliyordu. Buna göre, bu mahkemelerde bir de savcı bulunuyordu ve Talat Paşa davasında savcı, katilin suçlu olduğunu belirterek cezalandırılmasını istemişti. Ancak jüri üyeleri katili suçsuz bulmuşlardı ve yasalar gereği jüri üyeleri kararlarını her hangi bir gerekçe göstermeden verirlerdi.

Talat Paşa davası kararına gelen tepkiler karşısında, Alman hükümetinin kendisini savunan bu açıklamasına benzer bir savunma da, mahkeme savcısından gelmiştir. Nitekim Talat Paşa Mahkemesi savcısı Gollnick, Berlin Yüksek Mahkemesi'ndeki (*Kammergericht*) Genel Savcıya 15 Temmuz 1921 tarihinde gönderdiği "çok gizli" başlıklı yazıda²³ şunları dile getiriyordu. Talat Paşa davası kararının temyize gönderilmesinden vazgeçilmiştir, gerekçe olarak da temyiz için gerekli olan materyallerin elde bulunmaması ve sanık Teilirian'ın Alman topraklarını terk etmesi gösterilmiştir.

Savcıya göre, Müslüman halkların dava kararına gösterdikleri tepkilere ve eleştirilere hukuki açıdan bakıldığında, bu eleştirileri yapan kişiler Alman yargı sisteminin temellerini ve şartlarını göz ardı etmişlerdir. Bu kişilere göre karar gereği, hukuki nedenlere değil de siyasi nedenlere dayanmaktadır. Hâlbuki mahkemede sanığın cinayet

²¹ "...Was in der Macht der Deutschen Regierung stand, um die Tat zu sühnen, ist geschehen Der Täter ist alsbald nach der Tat ergriffen, in Haft genommen und seiner Aburteilung zugeführt worden. Das Urteil stand nach den deutschen Gesetzen dem Schmtrgerichte zu. Die Geschworenen sind nach unseren gesetzlichen Bestimmungen, wie auch in anderen Ländern, in ihrem Spruche unabhängig. Irgend ein Einflu/S der Regierung auf ihre Entscheidung ist durch unsere Verfassung ausdrUcJdich ausgeschlossen
" Bkz. PA-AA, R 78588 Türkel, Rechtswesen 16 sdh, Bd. 9, Abschrift

²² Bu konuda geniş bilgi için bkz: Çolak, "Tehcir Olayının...", s. 24 vd.

²³ Bkz. PA-AA, R 13805, Türfeci, Nr.159 no 2, Bd. 20, Der Oberstaatsanvvalt an den Herm Generalstaatsanwalt beim Kammergericht, Berlin, den 15. Juli 1921.

anındaki ruh durumu konusunda görüşlerine başvuru, Berlin'in en iyi beş ruh doktoru, sanığın epilepsi olduğuna kanaat getirmişlerdir ve bundan dolayı da sanığın serbest kalmasına neden olan Alman ceza yasasının 51. maddesinin uygulanması gerektiğini iki doktor açık bir şekilde ifade etmişlerdir. Jüri üyeleri doktorların ifadelerini kendi aralarında yaklaşık iki saat tartışmışlar ve kararlarını ona göre vermişlerdir. Dolayısıyla mahkeme savcısına göre, Talat Paşa davası kararı hukuki olarak doğru verilmiş bir karardır.

Mahkeme heyetinin fazla araştırma yapmadan aceleyle davayı karara bağladığı şeklindeki eleştirilere ise, mahkeme savcısı şu şekilde cevap vermektedir: Mahkeme mümkün olduğu kadar olayların doğruluğunu araştırmaya çalışmıştır. Ancak *"...sanığın beyan ettiği birçok ifadeyi araştırmak imkânsızdı. Anadolu, İran, Tiflis, Paris ve diğer şehirlerde geçmiş olan olayların bir ceza mahkemesi çerçevesinde hangi yolla araştırılıp incelenmesi gerektiği konusunda davacı taraf da bir yol göstermemiştir.."*²⁴ Savcı bu açıklaması ile yargılama sürecinde araştırma ve incelemelerdeki zorluklara ve ayrıca mahkemenin bu konuda yetersizliğine dikkat çekmiştir. Ayrıca olay öncesi ve sonrası sanığın durumu hakkında bilgi verebilecek kimsenin bulunamaması ve olayın gerçekleştirilmesi sürecinde sanığa yardımcı olmuş birilerin tespit edilememesi, sanığın mahkemede söylediklerinin doğruluğunun ispatlanması yönünde önemli bir güçlük oluşturmuştur.

Talat Paşa davası mahkemesinin savcısına göre, sanık avukatları daha mahkemenin başından itibaren davayı bir "ceza davası" olmaktan çıkarıp, "Ermeni Meselesi"ni de işe katarak, politik yönü ağır basan siyasi nitelikte bir yapıya dönüştürmeğe çalışıyorlardı. Jüri heyeti başkanının da buna olumlu bakması üzerine dava politik bir zemine çekilmişti. Bunun üzerine sanık avukatları Talat Paşanın Ermenilerin tehcirinde suçlu olduğuna dair, aralarında Sırbistan, Paris ve Manchester'da oturan kişilerinde bulunduğu 15 kişilik bir şahitler listesini mahkeme başkanına sunmuştu. Eğer bu şahitler dinlenmiş olsaydı, bunlara karşı savunma makamı da Talat Paşa'ya yakın ve onun Ermeni olaylarında suçsuzluğunu savunacak olan Türk veya Osmanlı Devleti'nde görev yapmış Türk dostu Alman şahitleri mahkemeye çağıracaktı. Böylece bu mahkeme, günlerce "Ermeni Meselesinin tartışılacağı bir mahkeme olacaktı. Oysaki Alman

²⁴ "...die Mögklichkeit der Nachprüfung bestand bei vklein Angaben des Angeklagten Atterdings nicht. Auch die Beschwerdeführer verraten nicht, in welcher Weise die Angaben des Angeklagten über seine Erlebnisse in Klein-Asien, Persien, Tiflis, Paris u.s.w. im Rahmen eines Strafprozesses hätten nachgeprüft werden sollen..." Bkz. PA-AA, R 13805, Türkei, Nr.159 no 2, Bd. 20, Der Oberstaatsanwalt an den Herrn Generalstaatsanwalt beim Kammergericht, Berlin, den 15. Juli 1921.

menfaatleri açısından, davanın hızlı bir şekilde sonuçlandırılması gerekiyordu. Bunun için de, sanık avukatlarının şahit olarak gösterdiği kişilerin önemli bir kısmının mahkemede dinlenmemesi, Türk veya Osmanlı Devleti’nde görev yapmış Türk dostu Almanların ise mahkemeye hiç çağrılmaması gerekiyordu. Bu başarılmış ve bu başarıda savcının katkısı büyük olmuştur.²⁵

Savcının bu düşüncelerinden mahkemenin bir an önce bitirilmek istendiğini ve bunun için de fazla şahit dinlenmeye gerek duyulmadığını anlamak mümkündür. Bunu da Birinci Dünya Savaşı’ndan mağlup çıkmış Alman İmparatorluğu’nun, “Ermeni Meselesi” gibi İtilaf Devletleri tarafından propaganda malzemesi olarak kullanılan bir konunun kendi toprakları üzerinde tartışılmasını çıkarları açısından zararlı bulmaları düşüncesi ile açıklamak gerekir. Nitekim savcı bu raporunda şöyle yazmaktadır: “...dehşetin (Tehcir Olayı) mahkeme önünde tartışılması, Almanya’nın düşmanlarına, Almanya’nın da bu olayda suçlu olduğunu isnat etme fırsatı doğuracak ve bu bahane ile yukarı Silezya sorunu gibi Almanya’nın güvenliğini tehlikeye sokabilecek bir takım sorunlara (hilaf Devletleri) el atacaktırlar...”²⁶ Hatta sanık avukatları daha da ileri giderek mahkemede “Tehcir Olayı”nın hangi boyutta ve ne şekilde ele alınması gerektiği konusunda Alman Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ile görüşüp, onların tavsiyeleri doğrultusunda hareket etmişlerdir. Bu da bize adaleti ve güveni ile Ünlü Alman yargısının, Talat Paşa yargılamasında bağımsız olamadığını ve Alman Dışişleri Bakanlığı’nın etkisi altında kaldığını göstermektedir.

Alman Dışişleri Bakanlığının Talat Paşa davasına olan ilgisi, sadece sanık avukatları ile olan görüşmeleriyle sınırlı değildi. Alman Dışişleri Bakanlığı’ndan Prusya Adalet Bakanlığına 26 Mayıs 1921 tarihli ve üzerine “acil” ibaresi yazılmış önemli ve resmi bir yazı iletilmiştir. Bu yazıda: “*Bu günlerde başlayacak olan Talat Paşa davasında bir dizi siyasi meselenin ortaya atılarak kamuoyunda büyük çalkantıların meydana gelmesinden, kamu düzeninin ve daha henüz kurulma aşamasında olan yeni Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkilerin bozulmasından endişe edilmektedir..., Savunma makamının, olayı, Türk*

²⁵ Bkz. PA-AA, R 13805, Toikei, Nr.159 no 2, Bd. 20, Der Oberstaatsamralt an den Herm Generalstaatsanwalt beim Kammergericht, Berlin, den 15. Juli 1921.

²⁶ “...dagegen kormte geltend gemacht werden, dafi die Erörterung der Greuel vor Gericht den Fentden Dreutschlands Anlafi bieten konnte, Deutschland die Mitschuld an diesen beizumessen, und dafi dadurch vielleicht mafnahmen, zB. in der oberschlesischen Frage herbeigeführt werden konnten, durch welche die Sicherheit des Deutschen Staates gefährdet wurde”. Bkz. PA-AA, R 13805, Türkei, Nr.159 no 2, Bd. 20, Der Oberstaatsanvvait an den Herm Generalstaatsanwalt beim Kammergericht, Berlin, den 15. Juli 1921.

hâkimiyetinden kurtulmaya ve bağımsızlığını elde etmeye çalışan kahraman ve Hıristiyan Ermeni milletinin uğradığı zulümler sonucu ortaya çıktığını iddia edeceği kesin olarak beklenmektedir. Böylece olay politik ve dini bir zemine çekilmiş olacaktır... Bu bir taraftan kamu düzeninin bozulmasına neden olurken, diğer taraftan da Birinci Dünya Savaşı esnasındaki Alman-Türk ittifakının Ermeni meselesine yansımalarının gündeme gelmesine neden olabilir. Belki de savunma makamı Alman Dışişleri Bakanlığı'ndan "Tehcir Olayı" esnasında Alman diplomasisinin tutumu hakkında bilgi bile talep edebilir. Daha da kötüsü mahkeme esnasında, bir Alman dostu olan Talat Paşanın bütün siyasi faaliyetleri ve özellikle Alman İmparatorluğu ile olan ilişkileri gündeme gelebilir... Bu politik nedenlerden dolayı meselenin şu sırada alenen tartışılması tarafımızdan kesinlikle arzu edilmemektedir"²⁷ deniliyordu.

Alman Dışişleri Bakanlığı'nın mesajı açtı; Ermeni meselesi şu sıra kesinlikle tartışma konusu edilmemeliydi ve Talat Paşa davası kısa sürede kamuoyunu rahatsız etmeyecek ve Alman Hükümetini zor durumda bırakmayacak bir şekilde sonuçlandırılmalıydı. Zira Ermeni meselesinin tartışılması Alman kamu düzenini bozabilirdi ve daha da önemlisi, mahkeme Alman Hükümeti'nden tehcirle ilgili soruların cevaplandırılmasında bazı açıklamalar isteyerek, Alman Dışişleri Bakanlığını zor duruma düşürebilirdi. Onun için Mahkeme davayı uzatmadan kısa bir süre içinde kararını vermeliydi.

Nitekim dava sürecini takip ettiğimizde, Mahkeme heyetinin, Alman Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen uyarıları ciddiyetle dikkate aldığını açıkça görmekteyiz

Sonuç

Sadece bir cinayet davası olması gerekirken, siyasal bir dava haline getirilmiş ve Osmanlı coğrafyasında vuku bulmuş Ermeni olaylarını Berlin'e taşımış olan Talat Paşa davası", "Tehcir Olayının propaganda unsuru olarak kullanıldığı doruk noktalardan birisi olmuştur. Talat Paşa davası kararına Berlin'deki Müslüman halkların gösterdiği tepkiler, dava sürecinde konuşulan konuların ele alınış yöntemi ile paralellik arz etmiştir. Şöyle ki, Özellikle sanık avukatlarının ve Johannes Lepsius'un etkisi ile yargılama süreci boyunca Ermeni meselesi bir Hıristiyan-Müslüman çatışması olarak gündeme gelmiş ve bu şekilde değerlendirilmişti. Dolayısıyla Berlin'deki Müslüman halkların mahkeme kararına gösterdikleri tepkilerde daha çok "Batı'ya karşı İslam'ın tepkisi"

²⁷ PA-AA, R 13805, Türkei Nr.159 No. 2, Bd. 20, St Pol. An das Preussis die Justizministerium, Berlin, den 26. Mai 1921.

şablonu içerisinde yer almış; Sekip Arslan ve Hint heyeti örneklerinde görüldüğü gibi olaylara din gözlüğü ile bakan grup ve kişiler tarafından bu tepkiler desteklenmiştir. Ayrıca bu tepkiler esnasında, Talat Paşa davası kararından özellikle tüm İslam dünyasının rahatsız olduğu ve bunun ifadesi olarak Alman mallarının bu halklarca boykot edileceği vurgulanmıştır. Böylece Alman Kayzeri II. Wilhelm’in iktidarı süresince kullanmış olduğu “İslampolitik” silahının Almanya’ya karşı etkili olacağı düşünülmüştür.

Talat Paşa davası kararına gösterilen tepkilerde, davanın işleyiş süreci ve kararın verilmiş şekli hakkında da bilgiler edinebilmekteyiz. Bu bağlamda Talat Paşa davasının adil bir yargılama olmadığını, adaletten daha çok siyasetin ve Alman çıkarlarının düşünüldüğünü ve ona göre karar verildiğini söylemek mümkündür. Hatta Talat Paşa davası kararına yönelik olumsuz eleştiriler dönemin Alman basınında da görülmüştür. Yargılanması gereken Teilirian iken, Talat Paşa yargılanmış ve Talat Paşa lehinde mahkemede ifade vermek isteyen Osmanlı Devleti’nde görev yapmış üst düzey Alman yetkililerine mahkeme heyetince müsaade edilmemiştir.

Bütün bunların yanı sıra, Talat Paşa davası kararına Berlin’deki Müslüman halkların göstermiş oldukları tepkilerin Alman Hükümeti nezdinde çok da etkili olduğu söylenemez. Bu durumu Almanya’nın o günkü siyasi, askeri, ekonomik vb faktörleriyle açıklamak mümkündür. Zira Almanya’da, Kaiser II Wilhelm dönemi sona ermiş, Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti ile işbirliği yapmış olan devlet adamları yönetimden uzaklaştırılmış ve Weimar’da cumhuriyet ilan edilmişti. Almanya yeni bir dönemin eşliğinde bulunuyordu ve böyle bir dönemde Talat Paşa Davası kararına gösterilen tepkilerin Alman hükümeti çevrelerinde gerektiği kadar dikkate alınması beklenemezdi.

EKLER:

1. Talat Paşa davası kararına İlk yazılı tepki olan Berlin'deki Şark Kulübü (Orientklub) nün 4 Haziran 1921'deki yazılı metni.

Ek. 1

Die armenische Frage ist nicht, als ein dauernder Kriegszustand, der durch die Diplomaten der Entente-Staaten zur Sicherung ihrer imperialistischen Bestrebungen zwischen dem armenischen und türkischen Volke geschaffen wurde. Jeden Mal pflegte der Anfang der Provokationen und der Angriffe seitens der Armenier stattzufinden. Mithin wird erst die Geschichte den wahren Verantwortlichen für die Zwietracht, die zwischen den beiden Völkern heraufbeschworen wurde, und für das vergossene Blut zeigen. Es ist heute schwierig festzustellen, dass ein oder das andere Volk unterdrückt und diese oder jene Person dafür verantwortlich ist.

Auf deutschen Boden ist gegen den türkischen Grosswesir Talat-Pascha ein Attentat verübt worden, dass obwohl die armenische Frage nach aussen hin reichlich ausgebeutet wurde, im innern Wesen ein in vollkommenes Dunkel gehülltes Geheimnis ist.

Die deutsche Regierung wie auch die deutsche Rechtsprechung hat sich weniger mit der türkisch-armenischen Frage als vielmehr mit dem Mordproblem zu befassen. Dieses von einem persischen Untertanen gegen einen türkischen Staatsangehörigen begangene Verbrechen kann für Deutschland weiter nichts als eine gewöhnliche Mordtat bedeuten.

Man hatte von der Geschicklichkeit der deutschen Polizei die Entschleierung dieses geheimnisvollen Verbrechens erwartet, leider hat sie versagt. Aber es liegt noch ein viel krasserer Fall vor, nämlich der Prozess, der am 2. Juni d.J. wegen dieses Mordes stattfand. Die bei allen Völkern sprichwörtlich gewordene objektive deutsche Rechtspflege war in diesem Falle nicht wahrzunehmen. Dies ist nicht nur unsere Ansicht und unsere Empfindung, sondern auch der wahrheitsliebende Teil der deutschen Presse unterstützt gleichzeitig durch seine Anteilnahme

P.N.N. 213205. 2. Aufl. Nr. 155 NOV. 1921

Hg
v. 19
6. 21
P. 11
v. 6

2. Talat Paşa davasının görüldüğü mahkemenin savcısının suçlamalara karşı, 15 Temmuz 1921 tarihli cevabı

- 2 -

und sein Bedauern unsern Standpunkt. Nämlich:

1. Es ist keine gründliche Untersuchung und Nachprüfung der Richtigkeit der Identität und der Behauptungen des Mörders vorgenommen worden. Alles stützt sich einzig und allein auf die Aussagen des Mörders.
2. Es ist unmöglich anzunehmen, dass die Genossen des Mörders, die mit ihm zusammen wohnten nicht mehr oder minder Mitwisser der Tat sind, was auch in der Voruntersuchung festgestellt worden ist. Und diese Genossen sind bei Gericht als Entlastungszeugen zugelassen worden.
3. Es sind trotz der stattgehabten Einsprüche eine Anzahl Zeugen vernommen worden, die zugunsten des Mörders Zeugnis ablegten. Man liess sogar die stundenlangen vortragemässigen Anläusungen des Pfarrers Lepsius geduldig über sich ergehen, und seine phantastischen Schilderungen beeinflussten die Objektivität der Geschworenen.
4. Es sind weder Türken noch auch angesehen deutsche Persönlichkeiten, die im Orient waren, trotz Antrages bei Gericht zugelassen worden, um als unparteiische Zeugen über die hohe Persönlichkeit des Opfers sowie über den Grad der Beziehung desselben zu der armenischen Frage und über die tatsächlichen wahren Verhältnisse vernommen zu werden. Durch dieses Vorgehen standen die Geschworenen allein unter dem Bann der Gegenpartei.
5. Nicht zustande gekommen sind die Versicherungen des Staatsanwaltes die in seinen Erklärungen an den Anwalt der Gattin des Ermordeten mit etwa folgenden Worten zum Ausdruck kamen: "Es handelt sich um ein gewöhnliches Verbrechen. Sollten die Verteidiger des Mörders darauf ausgehen, dem Prozess eine politische Wendung zu geben, so würde ich, falls das Gericht dieser Bestrebung beipflichtet, eine Vertagung des

- 3 -

Prozessen beantragen, um die Informationen und Belege beizubringen, die zur Untersuchung der Sache vom politischen Standpunkte aus erforderlich sind."

6. Es gibt nur eine Gerechtigkeit. Das Gericht muss unparteiisch und unbeeinflusst von jeden politischen und staatlichen Einwirkungen sein. Der Richter aber darf nicht nach seinen Gefühlen sondern nur nach den Bestehenden Gesetzen urteilen. Leider standen die Richter, welche diesen Prozess entschieden, gänzlich unter der Suggestion und dem Einfluss der Rhetorik und der phantastischen Erklärung der Verteidigung und der sogenannten Zeugen.

7. Man beeilte sich, einen so komplizierten Prozess in anderthalb Tagen zu erledigen. Schliesslich ist, nachdem die armenischen Ereignisse angeblich in ihren einzelnen Eigenarten klargestellt und vor allem ausgebeutet worden waren, dass mit vollem Vorbedacht an dem Grosswesir der Türkei begangene elende Verbrechen in eine Heldentat verwandelt und der Verbrecher freigesprochen worden.

Nebenbei bemerken wir noch, dass zu Beginn des Weltkrieges, als die armenische Frage noch nicht akut war, seitens vier von den armenischen Komitees entsandten Agenten die Ermordung Talaat-Paschas versucht worden war. Die Untersuchung ergab, dass bei dieser Verschwörung ausländische Staatsmänner wie Lord Kitchner und Venizelos Mitschuldige waren. Bei Gericht wurde der verstorbene Talaat Pascha, ein hoher Würdenträger der Türkei und ein innig geliebter Herzensfreund der ganzen islamischen Welt sowie ein grosser und aufrichtiger Freund des wahrhaften deutschen Volkes in unwürdiger Weise mit den niedrigsten Ausdrücken bedacht, die vom Gerichtshof geduldet worden sind. Und gleichzeitig ist es zugelassen worden dass das Grosse türkische Volk, das kein Augenblick zurückschreckt

"TALAT PAŞA DAVASI" KARARINA BERLİN'DEKİ
MÜSLÜMANLARIN TEPKİSİ VE ALMAN HÜKÜMETİ'NİN TUTUMU

1037

- 4 -

auch heute noch für die Ehre seiner Unabhängigkeit sein kostbares Blut zu vergießen und dadurch selbst den Feinden Bewunderung und Hochachtung abnötigt, vor einem der höchsten Gerichtshöfe eines befreundeten Volkes durch die berühmtesten deutschen Anwälte mit ungebührlichen Schmähreden bedacht worden ist, die mit deren Bildung nicht in Einklang zu bringen sind.

Kurzum, der Prozess Talaat Pascha-Teilirian ist nicht im Sinne der Gerechtigkeit und des Rechts verlaufen, was auch durch die hochstehende deutsche Presse durch ihre Klage über die deutsche Rechtsprechung bestätigt wird. Dieser Prozess wird für die deutsche Justiz ein ewiger Schandfleck bleiben und zeigen, dass es in Berlin weder Richter noch Gerechtigkeit gibt.

Auf Grund all dieser Tatsachen verlangen wir daher eine Revision des Prozesses und protestieren gleichzeitig gegen die schmerzhaften Verleumdungen des türkischen Volkes und des Islams auf energischste und geben unsere tiefen Ergriffenheit hierüber Ausdruck.

Berlin, 4. Juni 21.

Im Namen des Orientklubs:

Im Namen des türkischen Klubs

Für Ägypter:

Mustafa F. nad

Der Vizepräsident

" Araber:

Wahim Mandur

Dr. F. Faik

" Aserbeidschaner:

A. M. Ali Sade

" Indier:

Dr. Elias

" Perser:

Mirza Hassan

" Tataren:

" Türken:

*Ali Burhaneddine
Leut. d. R.*

F. V. 2

Abschrift zu III T 971/21.

Berlin, den 15. Juli 1921.

Der Oberstaatsanwalt,
beim Landgericht III.

-G. V. 22. 21. -
24.

Streng geheim!

Strafsache wider den angeblichen
Studenten Salomon Tellirian wegen
Mordes an T a l a t F a -
s c h a .

Aufträge vom 15. u. 24. Juni 1921

I. 53/ C. St. A. 811 u. 848,
Aufträge des Herrn Justizministers
vom 11. u. 21. Juni 1921.
N. P.
IV c 1261 u.

Vorbericht vom 23. Juni 1921.

Anlagen:

- 2 Schriftstücke
- 1 Band Akten.

I. Die von mir eingelegte Revision habe ich als aussichtslos zurückgenommen. Da die von mir vorgenommene Prüfung ergab, daß Revisionsgründe nicht vorliegen, erübrigen sich nähere Ausführungen darüber, ob die Durchführung des Rechtsmittels in materieller Hinsicht einen Zweck gehabt hätte, oder ob die Revision nicht mit Rücksicht darauf, daß der Angeklagte das Inland verlassen hat und nach Lage der Sache mit einem anderen Endergebnis als dem jetzt vorliegenden überhaupt nicht gerechnet werden könnte, auch aus materiellen Gründen zurückzunehmen gewesen wäre.

II. Die Beschwerde des Mustafa Fuad und Genossen und der offene Brief des kansur Rifat an den Herrn Reichspräsidenten lassen völlig das Wesen und die Bedingungen des deutschen Strafrechtsses außer Acht. Gegenüber dem in ihnen ersichtlichen Bestreben, die Sache so darzustellen, als ob eine gegen das Gesetz erfolgte Freisprechung aus politischen Gründen vorliege, muß mit aller Klarheit und Entschiedenheit festgestellt werden, daß eine hohe Wahrscheinlich-

PA-AB, B-13805, Tische Nr. 153 no 12, Bd 20

1039

"TALAT PAŞA DAVASI" KARARINA BERLİN'DEKİ
MÜSLÜMANLARIN TEPKİSİ VE ALMAN HÜKÜMETİ'NİN TUTUMU

- 5 -

Wahrscheinlichkeit dafür vorliegt, daß die Geschworenen in ihrer fast 1 1/2 Stunden dauernden Beratung schließlich zu dem Nichtschuldig gelangt sind, weil sie Zweifel an der Zurechnungsfähigkeit des Angeklagten im Augenblicke der Tat hatten. Derartige Zweifel konnten der Beweisaufnahme entspringen. Schon der von der Anklagebehörde herangezogene ärztliche Sachverständige, Medizinalrat Dr. Störner hatte bei dem Angeklagten Epilepsie als unabweisbar festgestellt, wenn er auch den § 51 R.St.G.B. auf die Tat nicht anwenden wollte. Die weiteren 4 in der Hauptverhandlung vernommenen ärztlichen Sachverständigen : Geh. Medizinalrat Prof. Dr. Hugo Liepmann, Prof. Dr. Cassirer, Oberarzt an der Universitäts-Nervenklinik der Charité Prof. Edmund Förster und Arzt Dr. med. Bruno Haake hielten gleichfalls Epilepsie für unabweisbar, während von ihnen Liepmann und Cassirer die Anwendbarkeit des § 51 R. St. G. B. nicht ausdrücklich bejahen wollten, wenn sie auch zu erkennen gaben, daß man darüber Zweifel hegen könnte. Laten dies Prof. Dr. Förster u. Dr. Haake unbedingt und mit voller Bestimmtheit. Bei diesem Ausfall der ärztlichen Gutachten kann gesagt werden, daß vielleicht auch ein aus Berufungsrichtern bestehendes Gericht Zweifel an der Zurechnungsfähigkeit des Angeklagten erhalten hätte. Deshalb vermag ich den Spruch auch nicht als unbedingten Fehlspruch zu bezeichnen.

III. Im Einzelnen ist zu der Beschwerdeschrift und dem Protokoll an den Reichspräsidenten Folgendes zu bemerken:

a. Die Untersuchung ist so gründlich geführt worden, als dies nach Lage der Sache möglich war. die Möglichkeit der Nachprüfung bestand bei vielen Angaben des ^{Sankt} Angeklagten allerdings nicht. Auch die Beschwerdeführer verraten nicht, in welcher Weise die Angaben des Angeklagten über seine Ergebnisse in

K.L.S.

- 3 -

Klein-Asten, Permian, Tiflis, Paris u.s.w. im Rahmen eines Strafprozesses hätten nachgeprüft werden sollen. Hieraus ergab sich als Folge, daß für die Beweggründe der Tat die Angaben des Angeklagten als nicht widerlegt zu Grunde gelegt werden mußten.

b. Es war keinerlei Anhalt dafür gegeben, daß Teilnehmer oder Mitwisser der Tat vorhanden waren. Der Angeklagte hat eine Zeit lang mit dem Konsulatssekretär Apellan zusammen bei derselben Wirtin gewohnt. Daß dieser, der mit den wenigen Personen gehörte, die über die Persönlichkeit des Angeklagten einige Auskunft geben konnten, als Zeuge vernommen wurde, war selbstverständlich. Für eine Beteiligung des Apellan an der Tat fehlte jeder Anhalt.

c. d. e. - Beweisaufnahme. -

Es ist in dieser Strafsache das stete Bestreben der Anklagebehörde gewesen, die Krörterung auf dem rein strafrechtlichen Gebiete zu erhalten und ein Hinübergleiten auf politisches Gebiet zu verhüten. Sie hat dabei bei dem Schwurgerichtsvorstande durchaus Entgegenkommen gefunden.

Der völlige Ausschluß der Armeniergrauel aus der Beweisaufnahme mußte von vornherein als unmöglich erscheinen, da der Angeklagte die Beweggründe der Tat aus Graueln, denen seine Angehörigen zum Opfer gefallen waren, herleitete. Wenn die Verteidigung ferner Beweise über Art und Umfang dieser Grauel antrat, so war ebenfalls von vornherein ersichtlich, daß das Gericht diesen Beweise, - wenigstens in beschränktem Umfang, - würde zulassen müssen; denn es wäre eine Beschränkung der Verteidigung des Angeklagten gewesen, wenn ihm die Möglichkeit entzogen worden wäre, seine Angaben über die Hinordnung sei-

ber.

"TALAT PAŞA DAVASI" KARARINA BERLİN'DEKİ
MÜSLÜMANLARIN TEPKİSİ VE ALMAN HÜKÜMETİ'NİN TUTUMU

1041

- 4 -

ner Familie, die an sich allein vielleicht als unwahrscheinlich geringen Glauben gefunden hätten, durch den Nachweis, daß derartige Ereignisse sich in großem Maßstabe zugetragen hatten, zu stützen. Die Verteidigung habe für die Armentergreuel fünfzehn Zeugen und Sachverständige darunter Personen, die aus Serbien, Paris und Manchester erschienen waren zur Stelle; ihre Versicherung, daß ihr noch weiteres unbeschränktes Beweismaterial für die Armentergreuel und die Schuld Talat Paschas an ihnen zu gebote stehe, war ernst zu nehmen. Wenn es daher gelungen ist, den Beweis über die Greuel auf die Vernehmung der Sachverständigen Prof. Lepsius, General Liman v. Sanders und der Zeugen Frau Haschian und Bischofsvertreter Bala-Klan zu beschränken, wenn auf alle übrigen Beweise und Beweishebung über die Schuld an den Greueln gänzlich verzichtet worden ist, so darf dies als ein Erfolg des Bestrebens der Staatsanwaltschaft, die Erörterung auf der strafrechtlichen Linie zu erhalten, hervorgehoben werden. Zu erreichen war dies aber nur, wenn die Staatsanwaltschaft auf die Heranziehung der ihr von türkischer und deutscher Seite benannten, von ihr bereitgehaltenen Zeugen verzichtete, da deren Benennung unbillig nur Folge gehabt haben würde, daß die Verteidigung die Beschöpfung des von ihr zur Stelle benutzten Beweismaterials verlangte, weitere Beweise abtrat und auch auf die Erörterung der Schuld Talat Paschas an den Greueln nicht mehr verzichtet haben würde. Die Folge wäre also voraussichtlich ein laienartiges Verbrechen über die Greuel und die Schuld an ihnen gewesen. Aus diesem Grunde ist von einem Antrag auf Vernehmung der von türkischer und türkisch-deutscher Seite benannten Zeugen Abstand genommen.

Die Behauptung in der Bescheidenschrift Z. 4. ist unrichtig.

Herrn

- 5 -

Herrn der Türkischen Kolonie sind vor und während der Hauptverhandlung häufig bei den Anklagevertreter erschienen, um ihre Informationen zu erteilen. Es ist möglich, daß der Anklagevertreter dabei einmal in Gespräche geäußert hat, wenn die Verteidigung durch ihre Beweismittel den Sachverhalt in unrichtig einseitiger Weise darstellen wolle, so müßte gegebenenfalls von der Staatsanwaltschaft Gegenbeweis angetreten und, wenn nicht anders möglich, die Sache verlagt werden. Die Gründe aus denen nachher davon Abstand genommen worden ist, sind oben dargelegt.

Zu f. Der Prozeß war strafrechtlich nicht kompliziert, sondern im Gegenteil einfach. Die Staatsanwaltschaft hat allerdings auf möglichst schnelle Aburteilung hingewirkt, da nur durch eine solche die Ausbeutung des Prozesses zu politischer Sensation zu vermeiden war.

Zu g.

Daß Falzat Pascha von der Verteidigung angegriffen worden ist, ist zutreffend; der Anklagevertreter entsinnt sich jedoch nicht daß er, - von einem Falle abgesehen, - "in unwürdiger Weise mit den niedrigsten Ausdrücken" bedacht worden sei. Als er und Bauer Pascha als "landfremde Verbrecher" bezeichnet wurden, hat der Anklagevertreter dagegen scharfsten Protest erhoben.

Zu h. - türkischer Protest.

Es ist völlig unzutreffend, daß den als Sachverständigen genannten General Liman v. Sanders nicht gestattet worden sei, für die türkische Seite zu sprechen. Liman v. Sanders hat seine Ausführungen in freier Rede völlig ungestört gemacht.

IV. Die Frage, ob für die sich auf die armeniergeweihten heiligen Teil der Beweisaufnahme Ausschluß der Öffentlichkeit zu beantragen sei, ist auf das Sorgfältigste geprüft worden.

Die

- 6 -

Die Aussicht auf einen Erfolg erschien von vornherein gering. Gründe für eine Gefährdung der Staatsicherheit im Innern konnten kaum beigebracht werden; dagegen konnte geltend gemacht werden, daß die Erörterung der Greuel vor Gericht den Feinden Deutschlands Anlaß bieten konnte, Deutschland die Mitschuld an diesen beizumessen, und daß dadurch vielleicht Maßnahmen, z.B. in der oberschlesischen Frage herbeigeführt werden könnten, durch welche die Sicherheit des Deutschen Straßes gefährdet würde.

Der Anklagevertreter hat sich mit dem Vorsitzenden des Schwurgerichts darüber in Verbindung gesetzt. Dieser hat jedoch un-
zweideutig zu erkennen gegeben, daß er einen Ausschluß der ^{letzten} Öffentlichkeit für ausgeschlossen erachte. Am Tage vor der Hauptverhandlung hat der Anklagevertreter mit dem Grafen von der Schulenburg und dem Freiherrn von Thermann von Auswärtigen unter über den gleichen Gegenstand gesprochen. aus den Mitteilungen dieser Herren glaube der Anklagevertreter entnehmen zu können, daß eine Heranziehung der oberschlesischen Frage nicht für opportun gehalten werde. Ferner ließen die genannten Herren erkennen, daß einer ziemlich sicheren Ablehnung des Antrages seine Nichtstellung voraussetzen sei. Bei Berücksichtigung dieser Sachlage und in der Erwägung, daß die Ablehnung eines aussichtslosen Antrages die Stellung der Staatsanwaltschaft unnötig zu schwächen geeignet erschien, hat der Anklagevertreter schließlich geglaubt, den Antrag auf Ausschluß der Öffentlichkeit nicht stellen zu sollen.

In Vertretung.
Unterschrift.

An den Herrn Generalstaatsanwalt beim Kammergericht hier.